

Pište čitateľne -- adresu paličkovým písmom!

TELEGRAM

Používajte službu ozdobra

Poplatky - v hotovosti v známkach	Kčs	h
	za telegram	
	za služby	
	spolu	

Adresa odosielateľa
(nedopravuje sa)

JULIUS KOLLER
akad. maliar
Bratislava, Klobučnická 5

Smerovací záznam:

do:

Druh	Adresná stanica -- Podacia stanica	Číslo	Počet slov	Den	Hodina	Preprava
	Bratislava					

1970

Platené údaje

Adresa prijímateľa (meno alebo označenie -- ulica -- číslo domu -- miesto určenia):

ČESKOSLOVENSKO

- 18 / Július Koller ve Vídni
- 4 / Rozhovor s Janem Nálevkou
- 5 / Islámské umění v českých sbírkách

Text a podpis

U M E

12+1 prosinec 2016 leden 2017 109 Kč / 5,10 €

Brusel v Šumperku

Letos na podzim tomu bylo přesně padesát let, kdy u Šumperku postavili rodinný dům typu „V“. Pod obecně užívaným názvem šumperák se stal fenoménem, bezpochyby nejrozšířenějším typem domu, který záhy zaplavil Československo, a dokonce je k vidění v polském a německém příhraničí. Byl milován i nenáviděn. Naplňoval dobové představy o moderním bydlení, byl vydáván za úspěch modernizace venkova, psalo se o něm jako o kýč, architekti jej nepovažovali za architekturu, památkáři se obávali, že zkazí charakter české vesnice.

Těch domů se postavilo více než čtyři a půl tisíce. Za všemi se skrývá stejný plán. Mění se místo a výslednou podobu domu značně ovlivnilo, jak byl který stavebník šikovný, zda dokázal obstarat materiál nebo řemeslníka, jaký měl vkus a nároky. Domy byly upravovány i v následujících desetiletích a původní vzhled si nezachovalo ani těch pár realizací, které si na prvopočátku šumperský projektant Josef Vaněk pohlídal, nebo je dokonce jako vyučený zedník pomáhal stavět. Nelze se ptát, který z domů je originál. Aniž to na počátku tušil, Josef Vaněk vypustil v roce 1966 do světa velice úspěšnou partituru.

Československá architektura 60. let těžila z úspěchu na bruselském Expu 58, slavila obrodu moderního stylu. Stejně tomu bylo u designu věci pro denní potřebu. Jen na individuální bytovou výstavbu se nedostávalo. Škála nabídky pro jednotlivce společensky nevyčnávající začínala v amatérských příručkách u naivních inspirací „očistěnými“ historismy, secesí, ba i Heimatstilem. Pro profesionální návrhy se častým vzorem rodinných domů stala lidová architektura, transformovaná pozdním funkcionalismem, velké oblíbené se u architektů-teoretiků těšily progresivnější typy připomínající skandinávské domky s nízkými sedlovými střechami. Nic z toho však nerezonovalo v tužbách „moderního člověka“ 60. let. Jeden z návodů, jak utišit neutuchající chuť na něco čerstvého z nabídky individuální výstavby, paradoxně vzešel zdola – z prosté touhy stavebníků a iniciativy neškoleného projektanta, jenž se jim uměl trefit do vkusu.

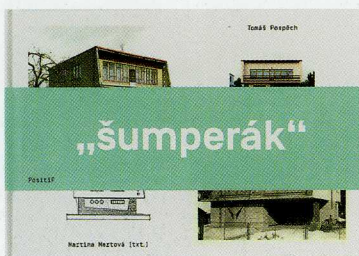
„V“ jako Vaněk

Josef Vaněk (1932–1999) vyrostl v chudých poměrech na Šumpersku. Ve Zlíně se vyučil zedníkem a postupně se vypracoval na pozici samostatného projektanta. Začal v projekčním ústavu Ministerstva lehkého průmyslu, pokračoval v Agrostavu a od roku 1956 opět v Šumperku, v tamním Okresním stavebním podniku a později v pobočce ostravského vý-

robního družstva Kovostav. S cílevědomým odhodláním postupně na večerních školách složil dvě maturitní zkoušky a v roce 1963 také přijímací zkoušku na Vysokou školu pozemního stavitelství v Brně. Studii pro velkou vytíženost záhy nechal. Jeho pracovní nasazení se zdá být z dnešního pohledu pozoruhodné. Když nebyl u rýsovacího prkna, věnoval se „zedničině“. Během vojenské služby navrhl sportovní stadion v Rokytnici. V Šumperku se pak kromě mnoha drobných realizací zapsal novostavbou areálu Okresního stavebního podniku (1963–66) a komorním projektem sauny na kruhovém půdorysu z roku 1966.

Obě šumperské stavby nezapírou zálibu v módním tvarosloví bruselského stylu. Oblouk a kruh střídají motivy trojúhelníků a vyběhávajících šikmin. Chuť tvarovat, ohýbat a zalamovat, se promítá do detailů exteriérů a v případě sauny i do půdorysu. Snaha vtělit do každého z projektů maximum formálních prvků, které by poukazovaly k právě aktuální modernosti, ukotvuje Vaňka-architekta v pozici autodidakta. Jeho bezelstnost i náznak architektonické naivity v chuti inovovat a v zápalu a nadšení pro vytyčené úkoly nahrává zavedení nového termínu pro přiblížení jeho tvorby: Nejde o architekturu insitní?

Patrně v roce 1966 začal uvažovat, že knižně vydá soubor vlastních návrhů rodinných domků. Z tohoto záměru sešlo, ale výsledkem úsilí byl prototyp domu, jehož původní označení „V“ nahradila familiární varianta názvu „šumperák“. V šumperském listu *Naše slovo* bychom se mohli dočíst o Josefovi Kocůrkovi a Bohumilu Ryšávkovi z Rapotína, kteří jako první staví rodinnou vilku typu „V“. Kocůrkovi začali stavět v březnu 1966, v listopadu 1967 už stálo těchto domů devět. Kromě Rapotína si na prvenství sahají tři vilky v Šumperku, po dvou raných exemplářích bychom našli v Libině a v Lošticích. A zájem reportérů stoupal. Informace o novince ze Šumperka proběhla *Svobodným slovem*, *Rudým právem*, *Mladou frontou* nebo sešitem *Náš domov*, tehdejší přílohou *Zemědělských*

TOMÁŠ POSPĚCH (ED.): ŠUMPERÁK

(Text Martina Mertová, Tomáš Pospěch,
 fotografie Tomáš Pospěch, grafická úprava
 Jakub Wdowka/Artbureau),
 PositiF, Praha 2015, cena: 650 Kč

novin. Motiv několika novostaveb šumperáků v uliční frontě se pak stal oblíbeným ilustračním materiálem článků s ekonomickým či zemědělským zaměřením nebo oficiálních propagačních materiálů. Poslední publikovaná fotografie, kterou se podařilo dohledat, je z roku 1986 – udržet si popularitu v médiích tak dlouho není v případě architektury také zcela obvyklé.

Oběť vlastního úspěchu

Ruku v ruce s mediálním úspěchem se šířil věhlas šumperáku mezi zájemci o vlastní bydlení. Josef Vaněk ve strojopisu z roku 1971 vzpomíná: „A tím začaly všechny mé obtíže: přicházely žádosti z institucí lidosprávy, bytových podniků, okresních stavebních podniků, JZD a státních statků a národních podniků. Desítky lidí přicházely za mnou denně, na sobotu a neděli přijížděli zájemci z Čech, Moravy a Slovenska – přespávali v šumperských hotelech s cílem – za každou cenu získat projektovou dokumentaci. A tomuto tlaku jsem mohl jen stěží odolat. Věnoval jsem lidem, budoucím stavebníkům, všechnen svůj volný čas, každou sobotu a neděli, a to i na úkor rodiny a výchovy dětí.“ Těžko si lze v dějinách české architektury vybavit podobný scénář honu na architekta. Svědčí to o skutečně neukojené potřebě realizovat svůj sen o vlastním bydlení.

Během čtyř let, tedy do roku 1971, prošlo Josefu Vaňkovi rukama na čtyři tisíce žádostí o projektovou dokumentaci. Poměr domů, které zaměřil a osobně dozoroval sám jejich autor, oproti těm, u nichž bylo autorské právo porušeno, dobře neznáme. Mnoho variací na šumperák jednoduše pochází z rukou jiných projektantů, kteří se více či méně šumperské předloze snažili přiblížit.

Se solitérem nebo skupinou šumperáků se setkáme v okrajových polohách převážně maloměstské zástavby a v osídlení venkovského typu. Poměr staveb ve velkoměstech je znatelně menší. Rozšíření tohoto českého architektonického endemitu zabírá plochu takřka celého bývalého Československa. Počet domů na Slovensku je v porovnání s českou kotlinou znatelně nižší, největší hustotu šumperáků zaznamenáváme na severní Moravě. Vedle solitérů jsou časté celé řady šumperáků, které se obračejí do ulic většinou průčelím s balkonem, nežádka však i boční či dokonce zadní fasádou. Někde tvoří celé čtvrti. Tak je tomu například ve Vysoké Libni, v Dubí u Teplic nebo v Chotěboři, kde

třicet tři domů lemuje pět ulic, z nichž jedna dokonce nese jméno Šumperská.

Plánová dokumentace byla tak podrobná, aby ji každý zájemce zvládl svépomocí. S rozmnožováním výkresů pomáhala po večerech celá rodina. Později třicetistránkový projekt tiskla tiskárna a rodina už jen řezala papír. Pro usnadnění komunikace s žadateli nechal projektant Vaněk na své náklady vytisknout brožuru s technickou zprávou, fotografií domu a půdorysnými schémata. Skromná tiskovina s uvedenou osobní adresou a telefonem svědčila o dobré vůli projektanta vyjít všem vstříc, ale nezapřela ani jeho přirozeně podnikavou povahu, tolik se nehodící do éry reálného socialismu. Netrvalo dlouho, a přišlo nařčení z nedovoleného podnikání. Patovou situaci, v níž se ocitl, vyřešil takřka dvousetstránkovou obhajobou, která je dodnes nedocenitelným zdrojem informací.

Cena projektu se z počátečních osmi set čtyřiceti dvou korun československých zvedla k roku 1971 na dva tisíce. Josef Vaněk se hájil, že z hrubého příjmu odváděl státu na daních šedesát pět procent. Autor také vyvrátil možnost daňového úniku a pro legalizaci své činnosti postoupil v roce 1971 kompletní projektovou dokumentaci bezplatně výrobnímu družstvu Kovostav Ostrava, kde se současně ocitl v pozici vedoucího provozu a z titulu své funkce projektoval a osazoval další a další šumperáky.

Limity modernosti

Jak architektonický sen 60. let vypadal? Jeho vstupními požadavky byly „úspora materiálu, docílení moderního bydlení a snížení stavebního nákladu“. Architekt počítal s relativně malým pozemkem, a zvolil proto do té doby jen málo užívaný typ, u něž se celé obytné patro přesouvá do druhého nadzemního podlaží. Sklepy mizí, hospodářská část zabírá přízemí v úrovni terénu. Vertikální prostorová kompozice na poměrně malé obestavěné ploše už sama o sobě stavbu zlevní. Vlastníci automobilů ocenili novinku v podobě vytápěné garáže. Skoro čtvrtinu půdorysu přízemí zabírala krytá terasa. Velmi často se obracela k hlavní komunikaci, a tudíž nemohla sloužit privátní relaxaci, jak se později funkce tohoto dispozičního prvku ustálila.

Vaněk uměl vyjít vstříc tehdy ustáleným představám o moderním fungování domu, dnes už však v mnoha ohledech překonaným. Poddimenzované rozměry privátních partií domu, absurdní přítomnost balko-

nu táhnoucího se přes celé průčelí prvního patra, absence přímého propojení obytné části domu se zahradou, několik technických nedostatků, to všechno se dá dnes šumperáku vytknout. Stejněho rázu jsou potíže vyplývající z osazení opakovaného typu do nejrůznějších situací urbanistických, terénních nebo klimatických. Byly ale doby, kdy stavebníci tak daleko nedohlédli nebo pro samotné nadšení z podoby domu byli s tyto nedostatky přehlédnout.

Bruselský design nemusel být jediným zdrojem inspirace jinak originálního Vaňkova řešení. Zdá se pravděpodobné, že ve svém projektu citoval valašskomeziříčského architekta Vladimíra Kalivodu (1927–2005). Ten pro Zdeňka Dobeše, ředitele Brandýských strojírén, navrhl dům do Litovle na ulici Švermova, který jakoby byl starším bratrem Vaňkova šumperáku. Upoutá zejména vnější podobnost: vstupní terasa vymezená v nároží subtilními podpěrami a průběžný balkon s nepřerušovanou řadou oken. Naopak tělo domu v Kalivodově případě není až tak důsledně „bruselské“. Kalivoda také použil zavěšené jednoramenné schodiště, které vede na rozdíl od Vaňka středem domu. Ať tak či tak, v Litovli se mezi lety 1960–1963, tedy tři roky před „opravdickým“ šumperákem, zrodil rodinný dům stejného rodokmenu.

Žít v sérii

Úspěšná série byla rozvíjena po dvě desetiletí. Teprve následující generace už nenacházely v estetice modernosti svých rodičů nic přitažlivého. Details, které dříve poutaly pozornost, začaly vnímat jako banální, ne-li směšné. Někteří kamuflovali podobu svého šumperáku v souladu s nově osvojovaným stylem. Modernismus a Brusel nahradila balakrylová postmoderna. Na obilných balkonech se objevila dřevěná, nahnědo natřená zábradlí, alpské inspiraci vděčily za své převislé trsy muškátů, v oknech zazářily zlatavé příčky. Další proměna nastala v éře polystyrenu s nekonečnými možnostmi barevných vzorníků RAL. Vedle tlaku na úsporu tepla to byla touha po originalitě jako jeden ze symptomů individualizované společnosti, která majitele šumperáků přivedla k jednoduchému způsobu, jak se od původní série definitivně odstříhnout. Píše se počátek série nové, v níž se s nostalgii ohlížíme po šumperských, jichž se ještě tato proměna nedotkla, v níž jsme ochotni ocenit rozhodnutí stavebníků bydlet v sériovém výrobku, žít v sérii. ■■